

Analysis of syntactic and stylistic features of Zulfiya Muminova's poetry

Bekmahmadova Yulduzkhon Murodullayevna

Student of the Shahrizabz State Pedagogical Institute

Abstract

This article is devoted to identifying the artistic and aesthetic functions of syntactic means in the work of Zulfiya Muminova, a bright representative of modern Uzbek poetry. The work analyzes the mechanisms of influence of syntactic devices (parallelism, inversion, gradation, antithesis, etc.) on the reader's psyche, unlike lexical units. It is shown with the help of comparative examples how the inner feelings, patriotism and human suffering of the lyrical hero in the poet's poems are reflected precisely through changes in the structure of the sentence, the shift of logical emphasis and emotional statements.

Keywords: syntactic figure, artistic skill, Zulfiya Muminova, lyrical experience, parallelism, inversion, gradation, expressiveness, poetic syntax, stylistic device.

Annotatsiya

Mazkur maqola zamonaviy o'zbek she'riyatining yorqin vakili Zulfiya Mo'minova ijodida sintaktik vositalarning badiiy-estetik funksiyalarini aniqlashga bag'ishlangan. Ishda leksik birliklardan farqli o'laroq, sintaktik qurilmalarning (parallelizm, inversiya, gradatsiya, antiteza va b.) kitobxon ruhiyatiga ta'sir ko'rsatish mexanizmlari tahlil qilingan. Shoir she'rlaridagi lirik qahramonning ichki kechinmalari, vatanparvarlik va insoniy iztiroblari aynan gap strukturasi o'zgarishi, mantiqiy urg'uning ko'chishi va emotsional gaplar orqali qanday aks etishi qiyosiy misollar yordamida ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: sintaktik figura, badiiy mahorat, Zulfiya Mo'minova, lirik kechinma, parallelizm, inversiya, gradatsiya, ekspressivlik, poetik sintaksis, uslubiy vosita.

Kirish. Badiiy nutqning ta'sirchanligi va jozibadorligini oshirishda sintaktik usul eng qudratli lisoniy vositalardan biri hisoblanadi. Agar leksik vositalar (tashbeh, istiora) asosiy yukni so'zning ma'no qatlamiga yuklasa, sintaktik vositalar gapning qurilishi, ohangi va strukturaviy jozibasi orqali kitobxon ruhiga bevosita ta'sir qiladi. Zulfiya Mo'minova she'riyatida sintaktik usul shunchaki grammatik shakl emas, balki shoir qalbining o'ziga xos "nafas olish maromi"dir. Uning ijodida fikrning ochiqligi, ayollarga xos nazokat va vatanparvarlik ruhi aynan sintaktik figuralar orqali o'quvchiga yetkaziladi. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, zamonaviy o'zbek she'riyatida shakl va mazmun mutanosibligini o'rganishda sintaktik tahlil she'rning ichki energiyasini ochib beruvchi asosiy kalit hisoblanadi. Mazkur maqolada shoir ijodidagi parallelizm, inversiya va ritorik

so'roq gaplar misolida badiiy mahorat masalalari ko'rib chiqiladi.

Badiiy nutqning ta'sirchanligi va jozibadorligini oshirishda sintaktik usul eng qudratli lisoniy vositalardan biri hisoblanadi. Agar leksik vositalar (tashbeh, istiora) so'zning ma'no qatlamiga yuklasa, sintaktik vositalar gapning qurilishi, ohangi va strukturaviy jozibasi orqali kitobxon ruhiga ta'sir qiladi. Zulfiya Mo'minova she'riyatida sintaktik usul shunchaki grammatik shakl emas, balki shoir qalbining "nafas olish maromi"dir. Uning ijodida fikrning ochiqligi, ayollarga xos nazokat va vatanparvarlik ruhi aynan sintaktik figuralar orqali o'quvchiga yetkaziladi.

Sintaktik figuralarning quyidagi asosiy ko'rinishlari mavjud:

1. Sintaktik parallelizm.
2. Emotsional gap.
3. Ritorik so'roq gap.
4. Inversiya.

5. Ellipsis.
6. Gradatsiya.
7. Antiteza.
8. Farqlash.
9. O'xshatish.

Sintaktik parallelizm. Badiiy matnda, shuningdek, uning bir ko'rinishi bo'lgan she'riyatda sintaktik jihatdan bir xil shakllangan gaplar ko'p qo'llaniladi. Tilshunoslikda bunday qurilmalar parallelizm atamasi ostida o'rganiladi. Parallelizm (yunoncha, parallelos-yonmayon boruvchi) yonma-yon gaplar, sintagmalarning bir xil sintaktik qurilishga ega bo'lishi [1].

Shoira Zulfiya Mo'minova she'riyatida sintaktik parallelizmlarning go'zal namunalari ko'plab uchratish mumkin. Jumladan,

*Qirda bug'doy o'rgan botirga ayon
Ko'zada chayqalgan qimizning hidi.*

G'aramlarga ayon, chodirga ayon
Suluvlar quritgan mayizning hidi
(“O'zbekiston she'ridan”) [2].

Gaplarning bir xil qolipda takrorlanishi nutqqa joziba bag'ishlab, fikrning ta'sir quvvatini oshiradi. Bu usul o'quvchiga tasvir markazidagi voqeelikni barcha detallari bilan, qadamma-qadam va teranroq his qilishga yordam beradi. Masalan:

*To'rtta bolasidan ayrilgan ayol,
Ishonmay titradi: “Tushimmi — o'ngim?”*

U og'ir yo'llarga og'ir bir savol,

U mening o'lanim, u mening mungim (“G'alaba” she'ridan) [2].

Emotsional gaplar. Badiiy nutqda so'zlovchi yoki lirik qahramonning ruhiy-psixologik holatini, xususan, kuchli hayajon, shodlik yoki chuqur iztirob kabi ichki kechinmalarini ifodalovchi qurilmalar emotsional gaplar hisoblanadi. Bunday gaplarning semantik asosi va nutqiy ekspressivligi quyidagi til birliklari orqali shakllanadi: Konnotativ leksika: Gap tarkibida ijobiy (chehra, o'ktam, tabassum) yoki salbiy (turq, qo'pol, tirjaymoq) bo'yoqdorlikka ega bo'lgan so'zlarning

Vol 3. Issue 4 (2026)

qo'llanishi. Bu birliklar tasvir obyektiga nisbatan muallifning subyektiv-baholovchi munosabatini ochiqalaydi. Affektiv birliklar va Undovlar: Inson ruhiyatidagi sevinch, qo'rquv, g'azab va afsus kabi turli modallikdagi his-tuyg'ularni ifodalovchi maxsus leksik qatlam (oh, voy sho'rim, eh attang, bay-bay-bay) gapning emotsional yukini kuchaytiradi.

Xah, sening boshingga

Osmon qulasin.

Ortingdan bir umr

Kulfat quvlasin (“Er kishi qarg'ishi” she'ridan) [2].

Jonim Vatan, jon tomiring

Tillolarga alishmasman.

Shiroq o'tgan sahrolaring

Daryolarga alishmasman (“Alishmasman” she'ridan) [3].

Ritorik so'roq gap. Badiiy matnning emotsional-ekspressiv mundarijasini boyitishda ritorik so'roq gaplar muhim sintaktik vosita hisoblanadi. Lingvistik nuqtayi nazardan ushbu qurilmalar mohiyatan kommunikativ javob talab qilmaydigan, biroq mazmunan qat'iy tasdiq yoki inkorni ifodalovchi “yashirin tasdiq” mexanizmi bo'lib xizmat qiladi

Qay kun turna qaytdi, onam qaytmadi,

Ko'ngli yarim-ku, deb hech kim aytmadi.

Dunyo vaslu, vido uchrar baytmidi?

Turnalar qaytguncha omon bo'laylik
(“Turnalar qaytguncha omon bo'laylik” she'ridan) [3].

Inversiya. Lisoniy qurilmada gap bo'laklarining odatdagi (neytral) joylashuv tartibining uslubiy maqsadlar asosida o'zgarishi inversiya (lot. inversio — o'rin almashish) hodisasi hisoblanadi.

Foydalanar undan allakim,

Ba'zan hech kim tushunmas uni.

U-chi, sanar umidvor va jim,

Turnalarning qaytar kunini (“Yaxshi odam haqida oddiy satrlar” she'ridan) [2].

Ellipsis (yun. elleipsis - tushish, tushirilish) deb nutqiy aloqa jarayonida gap bo'laklarining muayyan maqsad bilan

tushirilishi hodisasiga aytiladi. Bunday tushirilish tildagi lingvistik iqtisod - lisoniy tejamkorlik tamoyili asosida amalga oshiriladi [4].

1) *Ayolga baxt bering, saodat bering...*

2) *Ayol shirin bir may bo'lar, gulob bo'lar...*

Keltirilgan misollarning birinchisida “**ayolga**” soʻzi, ikkinchi va uchinchisida “**ayol**” soʻzi ellipsisga uchragan.

Gradatsiya (lotincha gradatio — „zinapoya“, „bosqichma-bosqich koʻtarilish“) — badiiy nutq va stilistikaning muhim sintaktik-semantik figuralaridan biri boʻlib, u tushuncha, belgi yoki harakatning maʼno kuchini, emotsional boʻyogʻini yoki mantiqiy salmogʻini muayyan tartibda (oʻsish yoki pasayish yoʻnalishida) joylashtirish hodisasidir.

Biriga qirmizi qon dogʻi tekkan,

Birining poyi yoʻq, birining ipi yoʻq.

Yirtilgan, qonxoʻrning pichogʻi tekkan...

(“Tuflichalar” sheʼridan) [2].

Dastlab buyumdagi kichik nuqson (*dogʻ*) koʻrsatiladi, soʻng uning butunligi yoʻqolgani (*poyi yoʻq, ipi yoʻq*) taʼkidlanadi va yakunda fojining sababi — tajovuzkorlik (*pichoq tekkan*) darajasiga koʻtariladi. Bu kitobxon ruhiyatidagi daxshat hissini bosqichma-bosqich oshiradi.

Antiteza (yun. antithesis — qarshilantirish, zidlash) — badiiy tasvirning samaradorligini oshirish maqsadida oʻzaro qarama-qarshi tushuncha, timsol yoki holatlarni bir-biriga qiyoslash va zid qoʻyish asosiga qurilgan lisoniy hodisadir. Bu usul voqelikning murakkab va ziddiyatli tabiatini ochiqroq koʻrsatish, lirik qahramonning ruhiy kechinmalaridagi toʻqnashuvlarni vizuallashtirish uchun xizmat qiladi.

“Daryo — tiniq oqadi, koʻz yoshdek tiniq,

Nega loyqa oqar dillardagi oʻy?”

“Tiniq daryo” (poklik simvoli) va *“loyqa oʻy”* (yomon niyat, shubha) oʻrtasidagi kontrast orqali shoira jamiyatdagi maʼnaviy inqirozni savol ostiga oladi

Xulosa qilib aytganda, Zulfiya Moʻminova sheʼriyatining lisoniy va uslubiy tahlili shuni

koʻrsatadiki, shoira ijodida sintaktik vositalar shunchaki grammatik qoliplar emas, balki asarning gʻoyaviy-estetik taʼsirchanligini taʼminlovchi eng qudratli omillardan biri hisoblanadi. Shoira sheʼrlaridagi lirik qahramonning ruhiy holati, vatanparvarlik tuygʻulari va ayollarga xos nozik kechinmalar aynan gap strukturasidagi oʻziga xosliklar — sintaktik parallelizm, inversiya va ritorik soʻroqlar orqali kitobxon qalbiga muhrlanadi. Ayniqsa, shoira qoʻllagan parallelizm usuli misralarga oʻziga xos musiqiylik va mantiqiy izchillik bagʻishlasa, “Nahotki...” kabi soʻroq-yuklamalar asosiga qurilgan ritorik soʻroq gaplar oʻquvchini chuqur mushohadaga chorlaydi va lirik “men” bilan kitobxon oʻrtasida yaqin maʼnaviy koʻprik oʻrnatadi. Gradatsiya va antiteza kabi vositalar esa hayotiy ziddiyatlarni, xususan, “Tuflichalar” sheʼridagi kabi ijtimoiy fojialarni bosqichma-bosqich, taʼsirchan boʻyoqlarda vizuallashtirishga xizmat qiladi. Umuman olganda, Zulfiya Moʻminova oʻz ijodida oʻzbek tilining boy sintaktik imkoniyatlaridan mahorat bilan foydalangan holda, fikrning emotsional yukini oshirishga va oʻzining takrorlanmas “sintaktik nafas”iga ega individual uslubini yaratishga erishgan. Mazkur tahlillar shoira sheʼriyatining nafaqat mazmunan boyligini, balki shaklan ham yuksak badiiy mukammallikka ega ekanligini toʻlaqonli tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Yoʻldoshev M. Badiiy matn va uning lingvopoetik tahlili asoslari. – Toshkent: Fan, 2006.

Zulfiya Moʻminova. Beshiklarni asragin, dunyo – Toshkent: Gʻ. Gʻulom nomidagi Adabiyot va sanʼat nashriyot, 1988

Zulfiya Moʻminova . Vatanni oʻrganish – Toshkent: "Sharq" nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi Bosh tahririyati, 2001.

Shukurov R.M. Sintaktik parallelizmning uslubiy vazifalari // OʻTA, 2004. – №2